
C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

A N N A L I V M

LIBER DVODECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. 2. *Claudius de matrimonio cum libertis de-
liberat.* 3. *Agrippina, Germanici fratris eius filia,
aliis praelata, L. Silano, cui desponsa Octavia, insi-
dias struit,* 4. *administro Vitellio,* 5—7. *cuius arti-
bus inducti Senatus Populusque infames nuptias pro-
bant.* 8. *Silanus mortem sibi consciscit. Seneca ab
exilio redux studiis Neronis praeest,* 9. *cui desponde-
tur Octavia.*

10. *Parthi Regem Roma petunt Meherdatem,* 11. *quem,
missum a Claudio, Cassius in Regnum ducere
conatur.* 12. *Obstat fraus Abgari et 13. Izatis.* 14. *Victus
Meherdates Gotarzi traditur. Hoc mortuo
Regnum in Vononem, dein Vologesem transfertur.*
15. *Mithridati, Regnum Ponti recipere niso, Ro-
mani resistunt et Cotys et Eunones.* 16. *Vspe urbe
capta,* 17. *Zorsines deserit Mithridatem, qui,* 18. *sup-
plex Eunoni,* 19—21. *per eum a Principe veniam im-
petrat Romamque perducitur.*

22. *Agrippinae artibus Lollia cedere Italia iubetur, Calpurnia pervertitur.* 23. *Salutis augurium. Pomerium Urbis prolatum.* 24. *et qui olim protulerint.*

25. *Nero Domitius a Claudio adoptatur auctoritate Pallantis.* 26. *Britannicus depressus.* 27. 28. *Colonia in Vbios deducta. Catti latrocinia agitantés vincuntur,* 29. 30. *Vannius Suevorum Rex a suis pulsus.*

31. *In Britannia turbantes reprimit Ostorius Icenos,* 32. *Cangos, Brigantes.* 33—35. *Silurum Regem Caractacum vincit.* 36. *Is, Romam perductus,* 37. *masculé Cuesarem adloquitur et veniam impetrat.* 38. 39. *Britanni vires reparant. Ostorius, obtentis triumphis insignibus, obit.* 40. *Ei Didius suffectus. Bellum intestinum Venutii et Cartismanduae.*

41. *Neroni virilis toga maturatur, posthabito Britannico.* 42. *Burrus Praetorio praefectus. Agrippinae adrogantia. Vitellio favet.* 43. *Prodigia Romae. Caritas Annonae.*

44—47. *Bellum Armenios inter et Iberos. Rhadamistus Pharasmanis filius Iberos specie foederis Mithridatem invadit, vinculis onerat, interimit.* 48. *Quadratus, Syriae Praeses, de ultione deliberat.* 49. *Pelignus Rhadamistum temere Regium insigne sumere hortatur.* 50. *Parthi Armeniam invadunt.* 51. *Rhadamistus a suis pellitur. Zenobia coniunx, ab eo vulnerata, aegre servatur.*

52. *Furius Scribonianus relegatus. SC. de mathematicis.* 53. *SC. Claudianum de feminis, quae servis coniungerentur. Adulatio in Pallantem.* 54. *Felix et Ventidius turbant Iudaeam. Quadratus quietem reddit.* 55. *Motus in Cilicia sedat Rex Antiochus.*

56. *Lacus Fucinus emissus et in eo navale spectaculum* 57. *et convivium cum periculo.* 58. *Nero ducit Octaviam.* 59. *Statilius Taurus eversus.* 60. *Pro-*

curatorum in provinciis auctoritas aucta. 61. Cois concessa immunitas. 62. 63. Byzantiis tributum ad tempus remissum, eius urbis situs.

64. Prodigia Claudianae necis. 65. Lepidae mors indicta. Narcissi liberae voces. 66. 67. Claudium Agrippina veneno tollit. 68. Nero primordia Imperii capit. 69. Funus et consecratio Claudii. Gesta haec annis sex

C. POMPEIO. Q. VERANNIO

C. ANTISTIO. M. SVILIO RVFO

T. CLAUDIO V. SER. CORNELIO ORFITO

P. CORNELIO SVLLA. L. SALVIO OTHONE

D. IVNIO SILANO. Q. HATERIO

M. ASINIO MARCELLO. M'. ACILIO AVIOLA.

COSS.

Caede Messallinae convulsa Principis domus, orto apud libertos certamine, quis deligeret uxorem Claudio, caelibis vitae intoleranti, et coniugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu feminae exarserant: suam quaeque nobilitatem, formam, opes, contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare. Sed maxime ambigebatur inter Lolliam Paullinam, M. Lollii Consularis filiam, et Iuliam Agrippinam, Germanico genitam: huic Pallas, illi Callistus, fautores aderant. at Aelia Petina, e familia Tuberorum, Narcisso fovebatur. Ipse modo huc, modo illuc, ut quemque suadentium audierat, promptus, discordantes in consilium vocat, ac *promere sententiam et aduicere rationes* iubet.

II. Narcissus *vetus matrimonium, familiam communem*, (nam Antonia ex Petina erat) *nihil in Penatibus eius novum*, disserebat, *si sueta coniunx rediret*; *haudquaquam novercalibus odiis usuram in Britannicum et Octaviam, proxima suis pignora. Callistus inprobatam longo discidio, ac, si rursus adsume*

retur, eo ipso superbam: longeque rectius Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset, vacuum aemulatione, et privignis parentis loco futuram. At Pallas id maxime in Agrippina laudare, quod Germanici nepotem secum traheret, dignam prorsus Imperatoria fortuna stirpem nobilem, et familiae Claudiae, quae posteros coniungeret; ne femina expertae fecunditatis, integra iuventa, claritudinem Caesarum aliam in domum ferret.

III. Praevaluere haec, adiuta Agrippinae inlecebris, quae, ad eum, per speciem necessitudinis, crebro ventitando, pellicit patrum, ut praelata ceteris, et nondum uxor, potentia uxoria iam uteretur. Nam, ubi sui matrimonii certa fuit, struere maiora nuptiasque Domitii, quem ex Cn. Aenobarbo genuerat, et Octaviae, Caesaris filiae, moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octaviam Caesar, iuvenemque et alia clarum, insigni triumphalium et gladiatorii muneris magnificentia, protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo Principis, cui non iudicium, non odium erat, nisi indita et iussa.

IV. Igitur Vitellius, nomine Censoris serviles fallacias obtegens, ingruentiumque dominationum provisor, quo gratiam Agrippinae pararet, consiliis eius implicari, serere crimina in Silanum, cui sane decora et procax soror, Iunia Calvina, haud multum ante Vitellii nurus fuerat. hinc initium accusationis: fratrumque non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit. et praebat Caesar aures, accipiendis adversum generum suspicionibus caritate filiae promptior. At Silanus, insidiarum nescius, ac forte eo anno Praetor, repente per edictum Vitellii ordine Senatorio movetur, quamquam lecto pridem Senatu, lustroque condito. simul adfinitatem Claudius diremit; adactusque Silanus, eiurare magistratum, et

reliquus Praeturae dies in Eprium Marcellum conlatus est.

V. C. Pompeio, Q. Verannio coss. pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium iam fama, iam amore illicito firmabatur: nec dum celebrare solennia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductae in domum patruī fratris filiae. Quin et incestum, acsi sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. Nec ante omīssa cunctatio, quam Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. Percunctatusque Caesarem, *an iussis Populi, an auctoritati Senatus cederet?* ubi ille, *unum se civium et consensui inparem*, respondit, *opperiri intra palatium iubet*. ipse curiam ingreditur, summamque Remp. agi obtestans, veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque: *Gravissimos Principis labores, quis orbem terrae capessat, egere adminiculis, ut domestica cura vacuus, in commune consulat. quod porro honestius Censoriae mentis levamen, quam adsumere coniugem, prosperis dubiisque sociam: cui cogitationes intimas, cui parvos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus adsuefactus, sed qui prima ab iuventa legibus obtemperavisset.*

VI. Postquam haec favorabili oratione praemisit, multaque Patrum adsentatio sequebatur; capto rursus initio, *Quando maritandum Principem cuncti suaderent, deligi oportere feminam nobilitate, puerperiis, sanctimonia insignem. Nec diu anquirendum, quin Agrippina claritudine generis anteiret: datum ab ea fecunditatis experimentum: et congruere artes honestas. Id vero egregium, quod, provisu Deum, vidua iungeretur Principi, sua tantum matrimonia experto. audivisse a parentibus, vidisse ipsos, adripi coniuges ad libita Caesarum: procul id a praesenti modestia. statueretur immo documentum, quo uxorem Imperator acciperet. At enim, nova nobis in fratrum filias coniugia. sed aliis gentibus solennia, nec lege ulla prohi-*

bita. et sobriarum diu ignorata tempore addito percrebuisse. morem adcommodari, prout conducat, et fore hoc quoque in his, quae mox usurpentur.

VII. Haud defuere, qui certatim, si cunctaretur Caesar, vi acturos testificantes, erumperent curia. Conglobatur promiscua multitudo, *Populumque Romanum eadem orare, clamitat.* Nec Claudius ultra expectato, obvium apud forum praebet se gratantibus: Senatunque ingressus, *decretum postulat, quo iustae inter patruos fratrumque filias nuptiae etiam in posterum stauerentur.* Neque tamen repertus est, nisi unus, talis matrimonii cupitor, T. Alledius Severus, Eques Romanus, quem plerique, *Agrippinae gratia impulsus, ferebant.* Versa ex eo civitas, et cuncta feminae obediebant, non per lasciviam, ut Messallina, rebus Romanis inludenti. adductum et quasi virile servitium: palam severitas, ac saepius superbia: nihil domi inpudicum, nisi dominationi expediret. cupido auri inmensa obtentum habebat, quasi subsidium Regno pararetur.

VIII. Die nuptiarum Silanus sibi mortem conscivit: sive eo usque spem vitae produxerat, seu delecto die, augendam ad invidiam. Calvina, soror eius, Italia pulsa est. Addidit Claudius, *sacra ex legibus Tulli Regis, piaculaque apud lucum Dianae per Pontifices danda:* inridentibus cunctis, quod poenae procurationesque incesti id temporis exquirentur. At Agrippina, ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exsilii pro Annaeo Seneca, simul Praeturam impetrat, laetum in publicum rata, ob claritudinem studiorum eius, utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret, et consiliis eiusdem ad spem dominationis uteretur: quia Seneca fidus in Agrippinam, memoria beneficij, et infensus Claudio, dolore iniuriae, credebatur.

IX. Placitum dehinc, non ultra cunctari: sed de-

signatum Consulem, Memmium Pollionem, ingentibus promissis inducunt, sententiam expromere, qua oraretur Claudius, *despondere Octaviam Domitio*. quod aetati utriusque non absurdum, et maiora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis, ac nuper Vitellius, censet: despondeturque Octavia, ac, super priorem necessitudinem, sponsus iam et gener Domitius, aequari Britannico, studiis matris, arte eorum, quis, ob accusatam Messallinam, ultio ex filio timebatur.

X. Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retuli, Meherdaten missi, Senatum ingrediuntur, mandataque in hunc modum incipiunt: *Non se foederis ignaros, nec defectione a familia Arsacidarum venire; sed filium Vononis, nepotem Phrahatris, accedere adversus dominationem Gotarzi, nobilitati plebique iuxta intolerandam. Iam fratres, iam propinquos, iam longius sitos, caedibus exhaustos: aduici coniuges gravidas, liberos parvos, dum socors domi, bellis infaustus, ignaviam saevitia tegat. Veterem sibi ac publice coeptam nobiscum amicitiam: et subveniendum sociis, virium aemulis, cedentibusque per reverentiam. Ideo Regum obsides liberos dari ut, si domestici imperii taedeat, sit regressus ad Principem Patresque, quorum moribus adsuefactus Rex melior adscisceretur.*

XI. Vbi haec atque talia dissertavere, incipit orationem Caesar *de fastigio Romano, Parthorumque obsequiis*: seque D. Augusto adaequabat, *petitum ab eo Regem referens, omissa Tiberii memoria; quamquam is quoque miserat. Addiditque praecepta (etenim aderat Meherdates) ut non dominationem et servos, sed rectorem et cives cogitaret; clementiamque ac iustitiam, quanto ignara barbaris, tanto tolerantiora capesseret.* Hinc versus ad legatos, extollit laudibus *alumnus urbis, spectatae ad id modestiae. ac ta-*

men ferenda Regum ingenia, neque usui crebras mutationes. Rem Romanam huc satietate gloriae provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit. Datum post haec C. Cassio, qui Syriae praecerat, deducere iuvenem ripam ad Euphratis.

XII. Ea tempestate Cassius ceteros praeminebat peritia legum. nam militares artes per otium ignotae, industriosque aut ignavos pax in aequo tenet. Attamen, quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, cura, provisu perinde agere, ac si hostis ingrueret: ita dignum maioribus suis, et familia Cassia ratus, per illas quoque gentes celebrata. Igitur excitis, quorum de sententia petitus Rex, positisque castris apud Zeugma, unde maxime pervius amnis, postquam inlustres Parthi, Rexque Arabum Acharus advenerat, monet Meherdaten, *barbarorum inpetus acres cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari: itaque urgeret coepta.* Quod spretum fraude Achari, qui iuvenem ignarum, et summam fortunam in luxu ratum, multos per dies adtinuit apud oppidum Edessam. Et vocante Carrhene, *promptasque res ostentante, si citi advenissent,* non cominus Mesopotamiam, sed flexu Armeniam petunt, id temporis inportunam, quia hiems occipiebat.

XIII. Exin nivibus et montibus fessi, postquam campos propinquabant, copiis Carrhenis adiunguntur. Tramissoque amne Tigri, permeant Adiabenos, quorum Rex Izates societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta et magis fida inclinabat. Sed capta in transitu urbs Ninus, vetustissima sedes Assyriae, et Arbela, castellum insigne fama, quod, postremo inter Darium atque Alexandrum proelio, Persarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes, apud montem, cui nomen *Sambulos*, vota Diis loci suscipiebat, praecipua religione Her-

culi: qui, tempore stato, per quietem monet Sacerdotes, *ut, templum iuxta, equos venatui adornatos sistant.* equi, ubi pharetras telis onustas acceperere, per saltus vagi, nocte demum, vacuis pharetris, multo cum anhelitu redeunt. Rursus Deus, qua silvas pererraverit, nocturno visu demonstrat: reperiunturque fusae passim ferae.

XIV. Ceterum Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Corma pro munimento uti: et, quamquam per insectationes et nuntios ad proelium vocaretur, nectere moras, locos mutare, et missis corruptoribus, exuendam ad fidem hostes emergari. Ex quis Izates Adiabeno, mox Acbarus, Arabum cum exercitu, abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est, barbaros malle Roma petere Reges, quam habere. At Meherdates, validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspecta, quod unum erat reliquum, rem in casum dare, proelioque experiri statuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. Concursumque magna caede et ambiguo eventu: donec Carrhenen, profligatis obversis longius evectum, integer a tergo globus circumveniret. Tum omni spe perditam, Meherdates, promissa Parrhacis, paterni clientis, secutus, dolo eius vincitur, traditurque victori. Atque ille, *non propinquum, neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum,* increpans, auribus decisis vivere iubet, ostentui clementiae suae, et in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in Regnum Vonones, Medos tum praesidens. Nulla huic prospera aut adversa, quis memoraretur. brevi et inglorio imperio perfunctus est; resque Parthorum in filium eius Vologesen translatae.

XV. At Mithridates Bosporanus, amissis opibus vagus, posteaquam Didium, Ducem Romanum, roburque exercitus abisse cognoverat, relictos in novo

Regno, Cotyn, iuventa rudem, et paucas cohortium, cum Iulio Aquila, Equite Romano: spretis utrisque, concire nationes, inlicere perfugas: postremo, exercitu coacto, regem Dandaridarum exturbat Imperioque eius potitur. Quae ubi cognita, et iam iamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum Rex, hostilia resumpserat, externas et ipsi gratias quaesivere, missis legatis ad Eunonen, qui Adorsorum genti praecellebat. Nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam adversus rebellem Mithridaten ostentantibus. Igitur pepigere, *equestribus proeliis Eunones certaret: obsidia urbium Romani capessere.*

XVI. Tum composito agmine incedunt. cuius frontem et terga Adorsi, media cohortes et Bosporani tutabantur, nostris in armis. Sic pulsus hostis, ventumque Sozam, oppidum Dandaricae, quod desertum a Mithridate, ob ambiguos popularium animos obtineri, relicto ibi praesidio, visum. Exin in Siracos pergunt, et transgressi amnem Pandam, circumveniunt urbem Vspen, editam loco, et moenibus ac fossis munitam; nisi quod moenia, non saxo, sed cratibus et vimentis, ac media humo, adversum irumpentes invalida erant: eductaeque altius turres, facibus atque hastis turbabant obsessos. ac, ni proelium nox diremisset, coepta patrataque expugnatio eundem intra diem foret.

XVII. Postero misere legatos, *veniam liberis corporibus orantes: servitii decem millia* offerebant. quod adspernati sunt victores, quia trucidare deditos saevum, tantam multitudinem custodia cingere arduum: belli potius iure caderent. Datumque militibus, qui scalis evaserant, signum caedis. Excidio Vspensium metus ceteris iniectus, nihil tutum ratis, cum arma, munimenta, impediti vel eminentes

loci, amnesque et urbes iuxta perrumperentur. Igitur Zorsines, diu pensitato, Mithridatisne rebus extremis, an patrio Regno consuleret; postquam praevaluit gentilis utilitas, datis obsidibus, apud effigiem Caesaris procubuit, magna gloria exercitus Romani, quem incruentum et victorem, tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit; quia navium quasdam, quae mari remeabant, in litora Taurorum delatas circumvenere barbari, praefecto cohortis et plerisque Centurionum interfectis.

XVIII. Interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat, cuius misericordiam experiretur. Frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur: Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa eius magni penderentur. Ad Eunonen convertit, propriis odiis non infensum, et recens coniuncta nobiscum amicitia validum. Igitur cultu vultuque quam maxime ad praesentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibusque eius provolutus, *Mithridates, inquit, terra marique Romanis per tot annos quaesitus, sponte adsum. Vtere, ut voles, prole magni Achaemenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt.*

XIX. At Eunones claritudine viri, mutatione rerum, et prece haud degenerare permotus, adlevat supplicem, laudatque, *quod gentem Adorsorum, quod suam dexteram petendae veniae delegerit.* Simul legatos litterasque ad Caesarem in hunc modum mittit: *Pop. Romani Imperatoribus, magnarumque nationum Regibus, primam ex similitudine fortunae amicitiam: sibi et Claudio, etiam communionem victoriae esse. Bellorum egregios fines, quotiens ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo nihil ereptum. Pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potenti-*

am, non Regnum precari; sed ne triumpharetur, neve poenas capite expenderet.

XX. At Claudius, quamquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis, an repetere armis rectius foret. Huc dolor iniuriarum, et libido vindictae adigebat. Sed disserebatur contra: *Suscipi bellum avio itinere, inportuoso mari: ad hoc Reges feroces; vagos populos; solum frugum egens: tum taedium ex mora, pericula ex properantia, modicam victoribus laudem, ac multum infamiae, si pellerentur. quin adriperet oblata, et servaret exsulem: cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore.* His permotus scripsit Eunoii, *meritum quidem novissima exempla Mithridaten, nec sibi vim ad exequendum deesse: verum ita maioribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum. nam triumphos de populis Regnisque integris adquiri.*

XXI. Traditus post haec Mithridates, vectusque Romam per Iunium Cilonem, Procuratorem Ponti, ferocius, quam pro fortuna, disseruisse apud Caesarem ferebatur. Elataque vox eius in vulgum hisce verbis: *non sum remissus ad te, sed reversus: vel, si non credis, dimitte et quaere.* vultu quoque interrito permansit, cum rostra iuxta, custodibus circumdatus, visui populo praeberetur. Consularia insignia Ciloni, Aquilae Praetoria decernuntur.

XXII. Iisdem Consulibus, atrox odii Agrippina ac Lolliae infensa, quod secum de matrimonio Principis certavisset, molitur crimina et accusatorem, qui obiceret Chaldaeos, Magos, interrogatumque *Apollinis Clarii simulacrum, super nuptiis Imperatoris.* Exin Claudius, inaudita rea multa de claritudine eius apud Senatum praefatus, *sorore L. Volusii genitam, maiorem ei patrum Cottam Messallinum esse, Memmio quondam Regulo nuptam: nam de C.*

Caesaris nuptiis consulto reticebat: addidit perniciosa in Rep. consilia, et materiem sceleri detrahendam. Proin, publicatis bonis, cederet Italia. Ita quinquagies sestertium, ex opibus immensis, exsuli relictum. Et Calpurnia inlustris femina pervertitur, quia formam eius laudaverat Princeps, nulla libidine, sed fortuito sermone. unde vis Agrippinae citra ultima stetit. In Lolliam mittitur Tribunus, a quo ad mortem adigeretur. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus, accusantibus Bithynis.

XXIII. Galliae Narbonensi, ob egregiam in Patres reverentiam, datum, *ut Senatoribus eius provinciae, non exquisita Principis sententia, iure, quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret.* Ituraeque et Iudaei, defunctis Regibus, Sohemo atque Agrippa, provinciae Syriae additi. Salutis augurium, quinque et viginti annis omissum, repeti, ac deinde continuari, placitum. Et pomerium auxit Caesar, more prisco; quo iis, qui protulere Imperium, etiam terminos urbis propagare datur. Nec tamen Duces Romani, quamquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi L. Sulla et D. Augustus.

XXIV. Regum in eo ambitio vel gloria, varie vulgata. Sed initium condendi, et, quod pomerium Romulus posuerit, noscere, haud absurdum reor. Igitur a foro boario, ubi aereum tauri simulacrum adspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi coeptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatii interiecti lapides, per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad curias veteres, tum ad sacellum Larium: forumque Romanum et capitolium non a Romulo, sed a T. Tatio additum urbi credidere. Mox pro fortuna pomerium auctum. Et, quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu et publicis actis perscriptum.

XXV. C. Antistio M. Sullio coss. adoptio in Domitium, auctoritate Pallantis, festinatur. qui obstrictus Agrippinae, ut conciliator nuptiarum, et mox stupro eius inligatus, stimulabat Claudium, *consuleret Reipublicae: Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud D. Augustum, quamquam nepotibus subnixum, viguisse privignos: a Tiberio super propriam stirpem Germanicum adsumptum. Se quoque accingeret iuvene, partem curarum capessituro.* His evictus, biennio maiorem natu Domitium filio anteponit, habita apud Senatum oratione in eundem, quem a liberto acceperat, modum. Adnotabant periti, nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atto Clauso continuos duravisse.

XXVI. Ceterum actae Principi grates, quaesitiore in Domitium adulatione: rogataque lex, qua *in familiam Claudiam et nomen Neronis transiret.* auctur et Agrippina cognomento *Augustae.* Quibus patris, nemo adeo expers misericordiae fuit, quem non Britannici fortunae moeror adliceret. desolatus paullatim etiam servilibus ministeriis, intemptiva novercae officia in ludibria vertebat, intelligens falsi. neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt: sive verum, seu periculis commendatus, retinuit famam sine experimento.

XXVII. Sed Agrippina, quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ac forte acciderat, ut eam gentem, Rheno transgressam, avus Agrippa in fidem acciperet. Iisdem temporibus in superiore Germania trepidatum adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Inde L. Pomponius, Legatus, auxiliares Vangionas ac Nemetas, addito equite alario, monuit, *ut anteirent populato-*

res, vel dilapsis inprovisi circumfunderentur. Et secuta consilium Ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui laevam iter petiverant, recens reversos, praedaeque per luxum usos et somno graves, circumvenere. Aucta laetitia, quod quosdam e clade Variana quadragesimum post annum servitio exemerant.

XXVIII. At, qui dextris et propioribus compendiis ierant, obvio hosti, et aciem auso, plus cladis faciunt; et praeda famaue onusti, ad montem Tau-num revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnae praerberent. Illi metu, ne hinc Romanus, inde Chêrusci, cum quis aeternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem et obsides misere; decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famae eius apud posteros, in quis carminum gloria praecellit.

XXIX. Per idem tempus Vannius, Suevis a Druso Caesare inpositus, pellitur regno: prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus; mōx, diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores fuere Vibillius, Hermundurorum Rex, et Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quamquam saepe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, *tutum Vannio perfugium promittens, si pelleretur:* scripsitque P. Atellio Histro, qui Pannoniam praesidebat, *legionem, ipsaque e provincia lecta auxilia, pro ripa componeret, subsidio victis, et terrorem adversus victores, ne, fortuna elati, nostram quoque pacem turbarent.* nam vis innumera Lygii, aliaeque gentes adventabant, fama ditis Regni, quod Vannius XXX. per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat, inpar multitudini hostium:

eoque castellis sese defensare, bellumque ducere statuerat.

XXX. Sed Iazyges, obsidionis impatientes, et proximos per campos vagi, necessitudinem pugnae adtulere, quia Lygius Hermundurisque illic ingrue- rant. Igitur degressus castellis Vannius, funditur proelio: quamquam rebus adversis, laudatus, *quod et pugnam manu capessit, et corpore adverso vulnera excepit.* Ceterum ad classem, in Danubio opperientem, perfugit. Secuti mox clientes, et, acceptis agris, in Pannonia locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se partivere, egregia adversus nos fide: subiectis, suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes, multa caritate, et maiore odio, postquam adepti sunt.

XXXI. At in Britannia P. Ostorium, pro Praetore, turbidae res exceperere, effusis in agrum sociorum hostibus, eo violentius, quod novum Ducem, exercitu ignoto, et coepta hieme, iturum obviam non rebantur. Ille gnarus, primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit: et, caesis qui restiterant, disiectos consecratus, ne rursus conglobarentur, infensaque et infida pax non Duci, non militi, requiem permetteret, detrahare arma suspectis, cunctosque castris ad Auvonam et Sabrinam fluvios cohibere parat. Quod primi Iceni abnuere, valida gens, nec proeliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant. hisque auctoribus circumiectae nationes locum pugnae delegere, septum agresti aggere, et aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta Dux Romanus, quamquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere adgreditur, et distributis cohortibus turmas quoque peditum ad munia accingit. Tunc, dato signo, perfringunt aggerem suisque claustris inpeditos turbant. Atque illi conscientia rebellio-

nis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecere. Qua pugna filius Legati, M. Ostorius, servati civis decus meruit.

XXXII. Ceterum clade Icenorum compositi, qui bellum inter et pacem dubitabant: et ductus inde in Canges exercitus. Vastati agri, praedae passim actae; non ausis aciem hostibus, vel, si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. Iamque ventum haud procul mari, quod Hiberniam insulam adspectat; cum ortae apud Brigantas discordiae retraxere Ducem, destinationis certum, ne nova moliretur, nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis, qui arma coeptarant, interfectis, in reliquos data venia, resedere: Silurum gens, non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quo promptius veniret, Colonia Camulodunum, valida veteranorum manu, deducitur in agros captivos subsidium adversus rebelles, et inbuendis sociis ad officia legum.

XXXIII. Itum inde in Siluras, super propriam ferociam, Caractaci viribus confisos: quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum Imperatores praemineret. Sed tum astutum locorum fraude prior, vimilitum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque, qui pacem nostram metuebant, novissimum casum experitur; sumpto ad proelium loco, ut aditus, abscessus cuncta nobis inportana, et suis in melius essent. Tunc montibus arduis, et, si qua clementer accedi poterant, in modum valli saxa praestruit: et praefluebat amnis vado incerto, catervaeque meliorum pro munimentis constiterant.

XXXIV. Ad hoc gentium Ductores circumire, hortari, firmare animos, minuendo metu, accendenda spe, aliisque belli incitamentis. Enimvero Ca-

ractacus huc illuc volitans, *illum diem, illam aciem, testabatur, aut recipiendae libertatis, aut servitutis aeternae initium fore.* vocabatque nomina maiorum, *qui Dictatorem Caesarem pepulissent: quorum virtute vacui a securibus et tributis, intemerata coniugum et liberorum corpora retinerent.* Haec atque talia dicenti, adstrepere vulgus; gentili quisque religione obstringi, *non telis, non vulneribus cessuros.*

XXXV. Obstupefecit ea alacritas Ducem Romanum: simul obiectus amnis, additum vallum, imminetia iuga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens, terrebat. Sed miles proelium poscere, *cuncta virtute expugnabilia,* clamitare, Praefectique ac Tribuni paria disserentes, ardorem exercitus incendebant. Tum Ostorius, circumspectis, quae inpenetrabilia, quaeque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. Vbi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos, et pleraeque caedes oriebantur. Posteaquam, facta testudine, rudes et informes saxorum compages distractae, parque cominus acies; decedere barbari in iuga montium. Sed eo quoque inrupero ferentarius gravisque miles: illi telis adsultantes, hi conferto gradu: turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina, et, si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum; si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur. Clara ea victoria fuit, captaque uxore et filia Caractaci, fratres quoque in deditio-nem accepti.

XXXVI. Ipse (ut ferme intuta sunt adversa) cum fidem Cartismanduae, Reginae Brigantum, petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono post anno, quam bellum in Britannia coeptum. Vnde fama eius evecta insulas et proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur: avebantque

visere, quis ille tot per annos opes nostras spreviset. Ne Romae quidem ignobile Caractaci nomen erat: et Caesar, dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe, ut ad insigne spectaculum, populus. Stetere in armis Praetoriae cohortes, campo, qui castra praeiacet. Tum, incenditibus regiis clientelis, phalerae torquesque; quaeque externis bellis quaesierat, traducta: mox fratres, et coniunx et filia: postremo ipse ostentatus. Ceterorum preces degeneres fuere, ex metu: ad non Caractacus, aut vultu demisso, aut verbis, misericordiam requirens.

XXXVII. Vbi tribunali adstitit, in hunc modum locutus est: *Si, quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem, quam captus, venissem: neque dedignatus esses claris maioribus ortum, pluribus gentibus imperitantem, foedere pacis accipere. Praesens sors mea, ut mihi informis, sic tibi magnifica est. habui equos, viros, arma, opes. quid mirum, si haec invitatus amisi? Non, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant? Si statim deditus traderer, neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruisset, et supplicium mei oblivio sequeretur: at, si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero. Ad ea Caesar veniam ipsique et coniugi et fratribus tribuit. Atque illi, vinclis exsoluti, Agrippinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, iisdem, quibus Principem, laudibus gratibusque venerati sunt. novum sane et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis praesidere: ipsa semet parti a maioribus suis Imperii sociam ferebat.*

XXXVIII. Vocati posthac Patres, multa et magnifica super captivitate Caractaci disseruere: *neque minus id clarum, quam cum Siphacem P. Scipio, Persen L. Paullus, et si qui alii vinctos Reges Populo*

Rom. ostendere. Censentur Ostorio triumpho insignia; prosperis ad id rebus eius, mox ambiguis: sive, quod, amoto Caractaco, quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit, sive hostes, miseratione tanti Regis, acrius ad ultionem exarsere. Praefectum castrorum et legionarias cohortes, extruendis apud Siluras praesidiis relictas, circumfundunt. Ac, ni cito e vicis et castellis proximis subventum foret, copiae tum occidione occubuissent. Praefectus tamen et octo Centuriones, ac promptissimus quisque manipularis cecidere. nec multo post pabulantis nostros missasque ad subsidium turmas profligant.

XXXIX. Tum Ostorius cohortes expeditas opposuit: nec ideo fugam sistebat, ni legiones proelium exceperant. earum robore aequata pugna, dein nobis pro meliore fuit. Effugere hostes, tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc proelia, et saepius in modum latrocinii per saltus, per paludes, ut cuique sors, aut virtus; temere, proviso: ob iram, ob praedam: iussu, et aliquando ignaris Ducibus. Ac praecipua Silurum perverbia, quos accendebat vulgata Imperatoris Rom. vox: *ut quondam Sugambri excisi et in Gallias traieci forent, ita Silurum nomen penitus extinguendum.* Igitur duas auxiliares cohortes, avaritia Praefectorum incautius populantes, interceptere. spoliaque et captivos largiendo, ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant: cum, taedio curarum fessus, Ostorius concessit vita; laetis hostibus, tamquam Ducem haud spernendum, et si non proelium, at certe bellum, absumpsisset.

XL. At Caesar, cognita morte Legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium suffecit. Is prope vectus, non tamen integras res invenit, adversa interim legionis pugna, cui Manlius Valens prae-

erat. auctaque et apud hostes eius rei fama, quo venientem Ducem exterrerent, atque illo augente audita, ut maior laus compositis, vel, si duravissent, venia iustior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant; lateque persultabant, donec adcursum Didii pellerentur. Sed, post captum Caractacum, praecipuus scientia rei militaris Venutius, e Brigantum civitate, ut supra memoravi, fidusque diu et Romanis armis defensus, cum Cartismanduam reginam matrimonio teneret: mox orto discidio, et statim bello, etiam adversus nos hostilia induerat. Sed primo tantum inter ipsos certabatur, callidisque Cartismandua artibus fratrem ac propinquos Venutii intercepti. Inde accensi hostes, stimulante ignominia, ne feminae imperio subderentur. valida et lecta armis iuventus Regnum eius invadunt. quod nobis praevisum: et missae auxilio cohortes acre proelium fecere; cuius, initio ambiguo; finis laetior fuit. Neque dispari eventu pugnatum a legione, cui Caesius Nasica praecerat. Nam Didius, senectute gravis, et multa copia honorum, per ministros agere, et arcere hostem, satis habebat. Haec, quamquam a duobus, Ostorio Didioque, Propraetoribus, plures per annos gesta, coniunxi, ne divisa, haud perinde ad memoriam sui valerent. Ad temporum ordinem redeo.

XLI. Ti. Claudio quintum, Sex. Cornelio Orfito coss. virilis toga Neroni maturata, quo capessendae Reipubl. habilis videretur. Et Caesar adulationibus Senatus libens cessit, *ut vicesimo aetatis anno Consulatum Nero iniret: atque interim designatus, Proconsulare imperium extra urbem haberet, ac Princeps iuventutis adpellaretur.* Additum nomine eius donativum militi, congiarium plebi. Et ludicro Circusensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in praetexta, Nero triumphali cum ve-

ste, transvecti sunt. Spectaret populus, hunc de core Imperatorio, illum puerili habitu, ac perinde fortunam utriusque praesumeret. Simul, qui Centurionum Tribunorumque sortem Britannici miserabatur, remoti fictis caussis, et alii per speciem honoris. etiam libertorum si quis incorrupta fide, depellitur, tali occasione. Obvii inter se, Nero *Britannicum* nomine, ille *Domitium*, salutavere. Quod, ut discordiae initium, Agrippina multo questu ad maritum defert: *sperni quippe adoptionem, quaeque censuerint Patres, iusserit Populus, intra Penates abrogari: ac, nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem.* Commotus his, quasi criminibus, Claudius, optimum quemque educatorem filii exsilio ac morte adficit, datosque a neverca custodiae eius inponit.

XLII. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni Praetoriarum cohortium cura exsolventur Lusius Geta, et Rufius Crispinus; quos Messallinae memores et liberis eius devinctos credebat. Igitur, *distrahi cohortes ambitu duorum, et, si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam,* adseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen, cuius sponte praeficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere altius: carpento capitulum ingredi, qui mos Sacerdotibus et sacris antiquitus concessus, venerationem augebat feminae; quam Imperatore genitam, sororem eius, qui rerum potitus sit, et coniugem et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quae praecipuus propugnator eius, Vitellius, validissima gratia, aetate extrema (adeo incertae sunt potentium res) accusatione conripitur, deferente Iunio Lupo, Senatore. Is crimina maiestatis et cupidinem imperii obiectabat. Praebuissetque aures Caesar, nisi Agrip-

pinæ minis magis quam precibus mutatus esset, ut accusatori aqua atque igne interdiceret. hactenus Vitellius voluerat.

XLIII. Multa eo anno prodigia evenere. Insesum diris avibus capitolium: crebris terræ motibus prorutæ domus: ac, dum latius metuitur, trepidatione vulgi, invalidus quisque obtriti. Frugum quoque egestas, et orta ex eo fames, in prodigium accipiebatur. Nec occulti tantum questus, sed iura reddentem Claudium circumvasere clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perrupit. Quindecim dierum alimenta urbi, non amplius, superfuisse constitit. magnaque Deum benignitate, et modestia hiemis, rebus extremis subventum. At hercule olim ex Italia legionibus longinquas in provinciis commeatus portabantur; nec nunc infecunditate laboratur: sed Africam potius et Aegyptum exercemus, navibusque et casibus vita Populi Romani permessa est.

XLIV. Eodem anno bellum, inter Armenios Iberosque exortum, Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat, materna origine ex pellice Graeca, concessu fratrum, Regnum adeptus: Iberos Pharasmanes, vetusta possessione: Armenios frater eius Mithridates obtinebat opibus nostris. Erat Pharasmani filius, nomine Rhadamistus, decora proceritate, vi corporis insignis, et patrias artes edoctus, claraque inter accolæ fama. Is, *modicum Iberiæ Regnum senecta patris detineri*, ferocius crebriusque iactabat, quam ut cupidinem occultaret. Igitur Pharasmanes iuvenem potentiae promptæ, et studio popularium accinctum, vergentibus iam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, et *Armeniam ostentare, pulsus Parthis datam Mithri-*

dati a semet, memorando: sed vim differendam, et potio-rem dolum, quo incautum opprimerent. Ita Rhadamistus, simulata adversus patrem discordia, tamquam novercae odiis inpar, pergit ad patrum: multaque ab eo comitate, in speciem liberum, cultus, primores Armeniorum ad res novas inlicit, ignaro et ornante insuper Mithridate.

XLV. Reconciliationis specie adsumpta, regressus ad patrem, *quae fraude confici potuerint, prompta nuntiat, cetera armis exsequenda.* Interim Pharasmanes belli causas confingit: *proelianti sibi adversus Regem Albanorum, et Romanos auxilio vocanti, fratrem adversatum, eamque iniuriam excidio ipsius ultum iturum.* Simul magnas copias filio tradidit. ille inruptione subita territum, exutumque campis Mithridaten, compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac praesidio militum, quis Caelius Pollio Praefectus, Centurio Casperius praeerat. Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta et astus oppugnationum: at nobis ea pars militiae maxime gnara est. Ita Rhadamistus, frustra vel cum damno tentatis munitionibus, obsidium incipit: et, cum vis negligenteretur, avaritiam Praefecti emercentur, obstante Casperio, *ne socius Rex, ne Armenia, donum Populi Romani, scelere et pecunia verterentur.* Postremo, quia multitudinem hostium Pollio, iussa patris Rhadamistus obtendebant, pactus inducias abscedit, ut, nisi Pharasmanen bello absterrisset, T. Vmmidium Quadratum, Praesidem Syriae doceret, quo in statu Armeniae forent.

XLVI. Digressu Centurionis, velut custode exsolutus Praefectus, hortari Mithridaten ad sancendum foedus, *coniunctionem fratrum, ac priorem aetate Pharasmanen, et cetera necessitudinum nomina referens, quod filiam eius in matrimonio haberet; quod ipse Rhadamisto socer esset. Non abnuere pacem Ibe-*

ros, quamquam in tempore validiores; et satis cognitam Armeniorum perfidiam: nec aliud subsidii, quam castellum, commeatu egenum. ne dubitaret armis incruentis condiciones malle: cunctante ad ea Mithridate, et suspectis Praefecti consiliis, quod pellicem Regiam polluerat, inque omnem libidinem venalis habebatur. Casperius interim ad Pharasmanem pervadit, utque Iberi obsidio decedant, expostulat. Ille propalam incerta, et saepius molliora respondens, secretis nuntiis monet Rhadamistum, oppugnationem quoquo modo celerare. Augetur flagitii merces, et Pollio occulta corruptione inpellit milites, ut pacem flagitent, seque praesidio abituros minitantur. Qua necessitate Mithridates diem locumque foederis accepit, castelloque egreditur.

XLVII. Ac primo Rhadamistus in amplexus eius effusus, simulare obsequium, socerum ac parentem adpellare. Adiicit iusiurandum, non ferro, non veneno vim adlaturum: simul in lucum propinquum trahit, provisum illic sacrificium imperatum dictitans, ut Diis testibus pax firmaretur. Mos est Regibus, quotiens in societatem coeant, implicare dexteras, pollicesque inter se vincire, nodoque praestringere: mox, ubi sanguis artus extremos suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt atque invicem lambunt. id foedus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc, qui ea vincula admovebat, decidisse simulans, genua Mithridatis invadit, ipsumque prostermit: simulque, concursu plurium, iniiciuntur catenae, ac compede (quod dedecorum barbaris) trahebatur: moxque vulgus, duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat. Et erant contra, qui tantam fortunae commutationem miserarentur. Secutaque cum parvis liberis coniunx cuncta lamentatione complebat. Diversis et contactis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis iussa exquirentur.

illi cupido Regni fratre et filia potior, animusque sceleribus paratus. visui tamen consuluit, ne coram interficerentur. Et Rhadamistus, quasi iurisiurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patrum expromit; sed proiectos in humum, et veste multa gravique opertos necat. Filii quoque Mithridatis, quod caedibus parentum inlacrymaverant, trucidati sunt.

XLVIII. At Quadratus cognoscens proditum Mithridaten, et Regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta, et, an ulcisceretur, consultat. Paucis decus publicum curae: plures tuta disserunt: *Omne scelus externum cum laetitia habendum. semina etiam odiorum iacienda, ut saepe Principes Romani eandem Armeniam, specie largitionis, turbandis barbarorum animis praeberint. Potiretur Rhadamistus male partis, dum invisus, infamis: quando id magis ex usu, quam si cum gloria adeptus foret.* In hanc sententiam itum. Ne tamen adnuisse facinori viderentur, et diversa Caesar praeciperet, missi ad Pharasmanen nuntii, *ut abscederet a finibus Armeniis, filiumque abstraheret.*

XLIX. Erat Cappadociae Procurator Iulius Pelignus, ignavi animi, et deridiculo corporis iuxta despicendus; sed Claudio perquam familiaris, cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. Is, auxiliis provincialium contractis, tamquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis, quam hostes praedatur, abscessu suorum, et in-cursantibus barbaris, praesidii egens, ad Rhadamistum venit: donisque eius evictus, ultro *Regium insigne sumere* cohortatur, sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi fama divulgatum, ne ceteri quoque ex Peligno coniectarentur, Helvidius Priscus, Legatus, cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. Igitur propere montem

Taurum transgressus, moderatione plura, quam vi, composuerat; cum *redire in Syriam* iubetur, *ne initium belli adversus Parthos exsisteret.*

L. Nam Vologeses, casum invadendae Armeniae obvenisse ratus, quam, a maioribus suis possessam, externus Rex flagitio obtineret, contrahit copias, fratremque Tiridaten deducere in Regnum parat, ne qua pars domus sine imperio ageret. Incessu Parthorum, sine acie pulsi Iberi; urbesque Armeniorum, Artaxata et Tigranocerta, iugum accepere. Deinde atrox hiems, seu parum provisi commeatus, et orta ex utroque tabes, percellunt Vologesen, omittere praesentia. vacuamque rursus Armeniam Rhadamistus invasit, truculentior quam antea, tamquam adversus defectores, et in tempore rebellaturos. Atque illi, quamvis servitio sueti, patientiam abrum-punt, armisque Regiam circumveniunt.

LI. Nec aliud Rhadamisto subsidium fuit, quam pernicitas equorum, quis seque et coniugem abstulit. Sed coniunx gravida, primam utcumque fugam, ob metum hostilem et mariti caritatem, toleravit: post, festinatione continua, ubi quati uterus et viscera vibrantur, orare, *ut morte honesta contumeliis captivitatis eximeretur.* Ille primo amplecti, adlevare, adhortari, modo virtutem admirans, modo timore aeger, ne quis relicta potiretur. Postremo, violentia amoris, et facinorum non rudis, distinguit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur. ipse praeceps Iberos ad patrium Regnum pervadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen) placida inlucie, spirantem ac vitae manifestam advertere pastores, et dignitate formae haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent; cognitoque nomine et casu, in urbem Artaxata ferunt. unde publica cura deducta ad Tiridaten, comiterque excepta, cultu Regio habitata est.

LII. Fausto Sulla, Salvio Othone coss. Furius Scribonianus in exsilium agitur, quasi finem *Principis per Chaldaeos scrutaretur*. adnectebatur crimini *Iunia mater eius*, ut *casus prioris* (nam relegata erat) *inpatiens*. Pater Scriboniani, Camillus, arma per Dalmatiam moverat. idque ad clementiam traherat Caesar, quod stirpem hostilem iterum conservaret. Neque tamen exsuli longa posthac vita fuit: morte fortuita, an per venenum extinctus esset, ut quisque credit, vulgare. *De mathematicis Italia pellendis* factum Senatus consultum, atrox et irritum. Laudati dehinc oratione Principis, *qui ob angustias familiares ordine Senatorio sponte cederent, motique, qui remanendo inpudentiam paupertati adiiicerent*.

LIII. Inter quae refertur ad Patres *de poena feminarum, quae servis coniungerentur*: statuiturque, *ut ignaro domino ad id prolapsae in servitute: sin consensisset, pro libertis haberentur*. Pallanti, quem *reptorem eius relationis* ediderat Caesar, *Praetoria insignia*; et *centies quinquagies sestertium* censuit Consul designatus, Barea Soranus: additum a Scipione Cornelio, *grates publice agendas, quod, Regibus Arcadiae ortus, veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros Principis haberi sineret*. Adseveravit Claudius, *contentum honore Pallantem, intra priorem paupertatem subsistere*. Et fixum est aere publico Senatus consultum, quo libertinus, sestertii ter millies possessor, antiquae parcimoniae laudibus cumulabatur.

LIV. At non frater eius, cognomento *Felix*, pari moderatione agebat, iam pridem Iudaeae inpositus, et cuncta malefacta sibi inpune ratus, tanta potentia subnixo. Sane praebuerant Iudaei speciem motus orta seditione, postquam C. Caesari haud obtemperatum esset; cognita caede eius, sedata. ma-

nebat metus, ne quis Principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, aemulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciae habebatur: ita divisio, ut huic Galilaeorum natio; Felici Samaritae parerent, discordes olim et tum, contemptu regentium, minus coercitis odiis. Igitur raptare inter se, inmittere latronum globos; componere insidias, et aliquando proeliis congredi, spoliaque et praedas ad Procuratores referre. Hique primo laetari, mox gliscentis pernicie, cum arma militum interiecissent, caesi milites. Arsissetque bello provincia, ni Quadratus, Syriae rector, subvenisset. Nec diu adversus Iudaeos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite poenas luerent: Cumanus et Felix cunctationem adferebant, quia Claudius, caussis rebellionis auditis, ius statuendi etiam de Procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter iudices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia adcusantium deterrerentur: damnatusque flagitiorum, quae duo deliquerant, Cumanus: et quies provinciae reddita.

LV. Nec multo post Agrestium Cilicum nationes, quibus *Clitarum* cognomentum, saepe et alias commotae, tunc, Trosobore Duce, montes asperos castris cepere: atque inde decursu in litora aut urbes vim cultoribus et oppidanis, ac plerumque in mercatores et navicularios, audebant. Obsessaque civitas Anemuriensis, et missi e Syria in subsidium equites, cum praefecto Curtio Severo, turbantur: quod duri circum loci, peditibusque ad pugnam idonei, equestre proelium haud patiebantur. Dein Rex eius orae Antiochus, blandimentis adversus plebem, fraude in Ducem, cum barbarorum copias dissociasset, Trosobore, paucisque primoribus interfectis, ceteros clementia composuit.

LVI. Sub idem tempus, inter lacum Fucinum amnemque Lirin, perrupto monte, quo magnificentia operis a pluribus viseretur, lacu in ipso navale proelium adornatur; ut quondam Augustus, structo cis Tiberim stagno, sed levibus navigiis, et minore copia ediderat. Claudius triremes quadriremesque et undeviginti hominum millia armavit, cincto rati- bus ambitu, ne vaga effugia forent; ac tamen spa- tium amplexus, ad vim remigii, gubernantium artes, impetus navium, et proelio solita. in ratibus Prae- toriarum cohortium manipuli turmaeque adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quis catapultae balli- staeque tenderentur. Reliqua lacus classiarii tectis navibus obtinebant. Ripas et colles, ac montium edita, in modum theatri multitudo innumera com- plevit proximis e municipiis, et alii urbe ex ipsa, visendi cupidine aut officio in Principem. Ipse in- signi paludamento, neque procul Agrippina chlamy- de aurata, praesedere. Pugnatum, quamquam in- ter fontes, fortium virorum animo: ac, post mul- tum vulnere, occidioni exempti sunt.

LVII. Sed perfecto spectaculo, apertum aquarum iter. Incuria operis manifesta fuit, haud satis de- pressi ad lacus ima vel media. Eoque, tempore in- teriecto, altius effossi specus et contrahendae rur- sus multitudini gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem ad pugnam. Quin et convivium, effluvio lacus adpositum, magna formi- dine cunctos adfecit; quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat, convulsis ulterioribus, aut fra- gore et sonitu exterritis. Simul Agrippina, trepi- datione Principis usa, ministrum operis Narcissum incusat cupidinis ac praedarum. nec ille reticet, in- potentiam muliebrem nimiasque spes eius arguens.

LVIII. D. Junio, Q. Haterio coss. sedecim annos natus Nero Octaviam, Caesaris filiam, in matrimo-

nium accepit. Vtque studiis honestis et eloquentiae gloria nitesceret, caussa Iliensium suscepta, *Romanum Troia demissum, et Iuliae stirpis auctorem Aeneam*, aliaque haud procul fabulis vetera facunde exsecutus, perpetrat, *ut Ilienses omni publico munere solverentur*. Eodem oratore Bononiensi coloniae, igni haustae, subventum centies sestertii largitione. Redditur Rhodiis libertas, adempta saepe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant. Tributumque Apamensibus, terrae motu convulsis, in quinquennium remissum.

LIX. At Claudius saevissima quaeque promere adigebatur eiusdem Agrippinae artibus, quae Statilium Taurum, opibus inlustrem, hortis eius inhians, pervertit, accusante Tarquithio Prisco. Legatus is Tauri, Africam imperio Proconsulari regentis, postquam revererant, pauca *repetundarum criminata*, ceterum *magicas superstitiones* obiectabat. Nec ille diutius falsum accusatorem indignamque sortem perpeusus, vim vitae suae adtulit, ante sententiam Senatus. Tarquithius tamen curia exactus est: quod Patres, odio delatoris, contra ambitum Agrippinae, pervicere.

LX. Eodem anno saepius audita vox Principis, *parem vim rerum habendam, a Procuratoribus suis iudicandum, ac si ipse statuisset*. ac, ne fortuito prolapsus videretur, Senatus quoque consulto cautum, plenius quam antea et uberius. Nam D. Augustus, *apud Equestres, qui Aegypto praesiderent, lege agi, decretaque eorum perinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani constituissent*: mox alias per provincias, et in urbe pleraque concessa sunt, quae olim a Praetoribus noscebantur. Claudius omne ius tradidit, de quo totiens seditione aut armis certatum, cum Sempronii rogationibus Equester ordo in possessione iudiciorum locaretur; aut rursus Serviliae

leges Senatui iudicia redderent; Mariusque et Sulla olim de eo vel praecipue bellarent. Sed tunc ordinum diversa studia: et quae vicerant, publice valebant. C. Oppius et Cornelius Balbus primi Caesaris opibus potuere conditiones pacis et arbitria belli tractare. Matios posthac et Vedios et cetera Equitum Romanorum praevalida nomina, referre nihil adtinuerit; cum Claudius libertos, quos rei familiarum praefecerat, sibi et legibus adaequaverit.

LXI. Retulit dein *de immunitate Cois tribuenda*. multaque *super antiquitate eorum* memoravit. *Argivos, vel Coeum, Latonae parentem, vetustissimos insulae cultores: mox adventu Aesculapii artem mendendi inlatam, maximeque inter posteros eius celebrem fuisse*, nomina singulorum referens, et quibus quisque aetatibus vigerent. Quin etiam dixit, *Xenophontem, cuius scientia ipse uteretur, eadem familia ortum: precibusque eius dandum, ut omni tributo vacui in posterum Coi sacram et tantum Dei ministram insulam colerent*. Neque dubium habetur, multa eorumdem in Pop. Rom. merita, sociasque victorias potuisse tradi. Sed Claudius facilitate solita, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adiumentis velavit.

LXII. At Byzantii data dicendi copia, cum *magnitudinem onerum* apud Senatum deprecarentur, cuncta repetivere; orsi *a foedere, quod nobiscum icerant, qua tempestate bellavimus adversus Regem Macedonum, cui, ut degeneri, Pseudophilippi vocabulum inpositum*. Missas posthac copias in Antiochum, Persen, Arstonicum, et piratico bello adiutum Antonium, memorabant: quaeque Sullae aut Lucullo aut Pompeio obtulissent: mox recentia in Caesares merita: quando ea loca insiderent, quae transmeantibus terrarumque Ducibus exercitibusque, simul vehendo comeatui opportuna forent.

LXIII. Namque artissimo inter Europam Asiamque divortio, Byzantium in extrema Europa posuere Graeci, quibus, Pythium Apollinem consulentibus, *ubi conderent urbem? redditum oraculum est, quaerent sedem caecorum terris adversam.* Ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quod priores illuc advecti, praevisa locorum utilitate, peiora legissent. Quippe Byzantium fertili solo secundoque mari; quia vis piscium innumera, ponto erumpens, et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius litoris flexu, hos ad portus defertur. Vnde primo quaestuosi et opulenti; post, magnitudine onerum urgente, *finem aut modum* orabant, adnitente Principe, qui *Thracio Bosporanoque bello recens fessos iuvandosque* retulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

LXIV. M. Asinio M'. Acilio coss. mutationem rerum in deterius portendi, cognitum est crebris prodigiis. Signa ac tentoria militum igne coelesti arserunt. Fastigio Capitolii examen apium insedit. Biformes hominum partus, et suis fetum editum, cui accipitrum ungues inessent. Numerabatur inter ostenta deminutus omnium magistratuum numerus; Quaestore, Aedili, Tribuno ac Praetore et Consule, paucos intra menses, defunctis. Sed in praecipuo pavore Agrippina, vocem Claudii, quam temulentis iecerat, *fatale sibi, ut coniugum flagitia ferret, dein puniret,* metuens, agere et celerare statuit, perdita prius Domitia Lepida, muliebribus caussis: quia Lepida, minore Antonia genita, avunculo Augusto, Agrippinae sobrina prior, ac Cnei, mariti eius, soror, parem sibi claritudinem credebat. nec forma, aetas, opes multum distabant; et utraque impudica, infamis, violenta, haud minus vitii aemulabantur, quam si qua ex fortuna prospera acceperant. Enimvero certamen acerrimum, amita potius an mater

apud Neronem praevaleret. Nam Lepida blandimentis et largitionibus iuvenilem animum devincibat, truci contra ac minaci Agrippina, quae filio dare Imperium, tolerare imperitantem nequibat.

LXV. Ceterum obiecta sunt, *quod coniugium Principis devotionibus petivisset, quodque, parum coercitis per Calabriam servorum agminibus, pacem Italiae turbaret.* Ob haec mors indicta, multum adversante Narcisso, qui, Agrippinam magis magisque suspectans, prompsisse inter proximos ferebatur, certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum, seu Nero potiretur. Verum ita de se meritum Caesarem, ut vitam usui eius impenderet. Convictam Messallinam et Silium. Pares iterum accusandi caussas esse, (si Nero imperitaret. Britannico successore, nullum Principi meritum, ac) novercae insidiis domum omnem convelli, maiore flagitio, quam si inpudicitiam prioris coniugis reticivisset, quamquam ne inpudicitiam quidem nunc abesse, Pallante adultero: ne quis ambigat, decus, pudorem, corpus, cuncta Regno viliora habere. Haec atque talia dicitans, amplecti Britannicum: robur aetatis quam maturimum precari: modo ad Deos, modo ad ipsum tendere manus, adolesceret, patris inimicos depelleret: matris etiam interfectores ulcisceretur.

LXVI. In tanta mole curarum, Claudius valetudine adversa conripitur, refovendisque viribus molitiae caeli et salubritate aquarum, Sinuessam pergit. Tum Agrippina, sceleris olim certa, et oblatae occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit: ne repentino et praecipiti facinus proderetur: si lentum et tabidum delegisset, ne admodum supremis Claudius et, dolo intellecto, ad amorem filii rediret: exquisitum aliquid placebat, quod turbaret mentem, et mortem differret. Deligitur artifex talium, vocabulo *Locusta*, nuper veneficii damnata,

et diu inter instrumenta regni habita. Eius mulieris ingenio paratum virus, cuius minister e spadonibus fuit Halotus, inferre epulas, et explorare gustu solitus.

LXVII. Adeoque cuncta mox pernotuere, ut temporum illorum scriptores prodiderint, *infusum delectabili cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiane Claudii an vinolentia*: simul soluta alvus subvenisse videbatur. igitur exterrita Agrippina, et, quando ultima timebantur, spreta praesentium invidia, provisam iam sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. Ille, tamquam nisus vomentis adiuveret, pinnam, rapido veneno inlita, faucibus eius demisisse creditur; haud ignarus, summa scelera incipi cum periculo, peragi cum praemio.

LXVIII. Vocabatur interim Senatus, vota que pro incolumitate Principis Consules et Sacerdotes nuncupabant, cum iam exanimis vestibus et fomentis obtegeretur, dum res firmando Neronis Imperio componuntur. Iam primum Agrippina, velut dolore victa, et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, *veram paterni oris effigiem* adpellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque et Octaviam, sorores eius, adtinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat, crebroque vulgabat, *ire in melius valetudinem Principis*, quo miles bona in spe ageret, tempusque prosperum, ex monitis Chaldaeorum, adventaret.

LXIX. Tunc, medio diei, tertium ante idus Octob. foribus palatii repente diductis, comitante Burro, Nero egreditur ad cohortem, quae more militiae excubiis adest. Ibi, monente Praefecto, festis vocibus exceptus, inditur lecticae. Dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque, *ubi Britannicus esset?* mox, nullo in diversum auctore,

quae offerebantur, secuti sunt. Inlatusque castris Nero, et congruentia tempori praefatus, promisso donativo, ad exemplum paternae largitionis, *Imperator* consulatur. Sententiam militum secuta Patrum consulta. nec dubitatum est apud provincias. *Caelestesque honores Claudio* decernuntur, et funeris solenne, perinde ac D. Augusto, celebratur: aemulante Agrippina proaviae Liviae magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus iniuria et invidia animos vulgi turbaret.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

A N N A L I V M

LIBER TERTIVS DECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Silanus Proconsul Asiae veneno necatus Agrippinae fraude. Narcissus ad mortem actus. 2. Laus Burri et Senecae. 3. Claudius Censorio funere elatus laudatur a Principe. 4. Bona Neronis initia. Multa Senatus arbitrio constituta. 5. Agrippinae viriles curae. 6. Parthi Armeniam adfectant. De Nerone varia iudicia vulgi. 7. Is curam belli suscipit. Parthi amittunt Armeniam, cui 8. praepositus Corbulo. 9. Vologeses dat obsides. Nero dissidium Ducum componit.*